

EDVARD KOCBEK

A második háború utáni párizsi napló

1961. III. 17. – IV. 27.

Az utazás

A valódi utazás nem szórakozás, hanem egyfajta nyugtalanság. Felszabadultságot okozó folyamatának ára a félelem. Távolság az otthon kényelmétől, a nyugalmat adó fekhelytől és a munkaasztaltól, a legközelebb álló barátoktól és ismerősöktől bizonytalanságnak szolgáltatja ki magát az utazó, testi-lelki gyötrelmeknek. Pillanatról pillanatra kell átlépnie létének határait, szokásait és tereit, saját idejét egy idegen környezetben kénytelen újból megszeliidíteni, semerre se képes fétisek után nyúl. Folyton-folyvást kénytelen szembesülni az ismeretlen vidék borzalmaival, mindig újra be kell hatolnia a térség kimeríthetlenségébe és az örökkévalóság feneketlenségébe. Ezért minden elválásában ott rejlik az örülség kezdete, minden egyes búcsúzásban örökre elköszönünk a jelenlevő és a korábbi világtól. Valamit végleg elhagyunk magunkban, ami elszámolásra várt, és magunkon át egy új magaslat felé igyekszünk, ahonnan több dolgot fogunk megpillantani és azokat tisztább fényben fogjuk majd szemlélni, mint ahogy azt eddig láttuk.

Egy ilyen utazás extatikus a görög szó mindkét jelentésében. Vannak olyan pillanatok, amikor az embernek ki kell bújni a bőréből és ilyen esetben át kell éreznie a kaland gyönyörét. A világosság feletti új örömmel legyőzhetjük a félelmet, amellyel magát igyekszik megvédeni a fetiszizált múlt. Az utazás extázisa az emberi lét békés egyesítése és kibékítése. Az ember már régtől fogva tudja: amikor egy új, megnyugtató döntést szeretne hozni, zárandókútra indul, kiruccan és vándorlásba kezd, közvetítőket keres. Végzetes, kényes, őszinte elhatározást könnyebb meghozni a nyugalmat adó mozgás közepette, a derűs varázs pillanatában.

Az utazás során saját leghitelesebb tükörképe sejlik fel az utas előtt. *Barnabooth*, *Valéry Larbaud* hőse, még humanista volt, amikor a szabadságát töltötte. *Proustnak* már gyötrelme volt az utazás. *Thomas Mannak* szerencsétlenség, *Camusnak* aszkézis, *Thomas Wolfnak* pedig kíváncsiság: „Minden égtájjra el akarok jutni és látni szeretnék mindent. Találkozni szeretnék minél jelentősebb emberekkel. Végig akarok gondolni minden gondolatot, átélni minden érzést, utána pedig írni, írni ... A világ az én gyöngy-kagylóm. Fel akarom nyitni és mindent, mindent tudni szeretnék róla...”

Ma mindenekelőtt azért utazunk, hogy úrrá legyünk önmagunkon és megoldatlan feladatainkon. Más földrészek és emberek arcai hadd segítsenek felfedezni önmagunkat. Aki veszélyesen él, világosabban lát. *Kayslering* így fogalmazott: „A legrövidebb út önmagunkhoz a világ körül vezet.” A világ újra hív. Éppen az elutazásom előtt olvastam el *Reinhold Schneider* utolsó, tekintélyes könyvét: *Winter in Wien*. A könyvben olyan szavak szerepelnek, amelyek magukkal ragadtak: „*Ich wurde immer in eine Stadt, in ein Land gerufen, wenn die innere Stunde da war.*” [Mindig hívást éreztem egy városba, egy országba, amikor ütött a belső óra.]

Ma egy útirajz nem szólhat csupán csak a külső út leírásáról, hanem tájékoztatást kell adnia a benső eseményekről, és pedig egy idegen világban. Fiataljaink a háború utáni folyóiratokban és naplókban rengeteg útirajzot készítettek, ám közülük csak egynéhánynak sikerült átlépnie a varázsvonalat és sikerült belevágnia az ismeretlenbe és a kockázatos eseményekbe. Többnyire csak azt vették észre, ami elbűvöli a szemeket és tetszetős az átlagembernek. Manapság az útirajz egy nagyon is komoly, lelki és morális cselekedet.

Felhős az idő, a vonat a Karsztok területein át robog, a sínek mentén galagonya virágozik, a tengerhez közeli kajszi barackok és a barackfák éppen a virágaikat bontják. Az Adriai-tenger kifejezetten nyugodt, Tržič felett lebukik a nap. Triesztől jobbra és balra két halott strázsza áll őrt, Piran és Duino. Timav mellett ereszkedünk le a síkságra, emlékeimet egyre-másra kezdtem el átölelni, mindenek ellenére az ember sokáig él a földön. Leszáll az éj, az állomáson fiatal suhancok az utazó lányokkal szemezgetnek. A vonat száguldásba kezdett, vad kellemesség érzete kerített hatalmába, ami már vége fele közeledik. A villanymozdony zölden szikrázik, az éj sötét és tágas, autók fényszórói a párhuzamos úttesten a végzetlenség játsszadognak. A kellemes elveszettség érzése mélabús szolidaritássá alakul át, a két szlovén lány szerfelett meglevevénedett a fülkében. Mi, szlovének, cigányok vagyunk.

Történelmünk semmiféle érdemi szenvedélyt nem nyilatkoztat ki, faji küldetése sincs, eredeti vallásra vagy közös temperamentumra se támaszkodik. Földünk is domború hatást kelt, nem pedig homorút, nincsen igazi központi vájata, ami földrajzi és morális középpont lehetne. Ezért sincsenek centripetális gondolkodóink, kikristályosodott, a sorsdöntő szerepet vállaló embereink, sem olyan szellemi egyéniségeink, akik meg lennének győződve eredetiségüket illetően, ellenben teljes történelmünk során ismerjük az egyetemes ideáknak azokat az apostoli hordozóit, akik inkább szétszórták, mintsem egybegyűjtötték volna az embereket, még manapság is agitátorokat, ügynököket, útonállókat és polemizálókat hozunk a világra. Saját nemzeti határainkat sohasem úgy éltük át, mint valami mérleget, biztos hidat, mértéket és ihletet, hanem inkább mint valami kísértést, szégyent és csempészetet. A szlovének külföldön érzett honvágya csupán csak szentimentalizmus, a polka és a kalács utáni vágy, nem pedig az örökség miatti felelősség érzete, ami a baszkoknál és az íreknél szinte misztikus színezetet ölt. Mi, szlovének, cigányok vagyunk.

De mégis nehezebb a cigánybórból kibújni, mint bármilyen más nemzetiségre cserélni azt.

Az első párizsi napok

Az első párizsi nap mindig a legnyugodtabb és legboldogabb.

A vele való kapcsolat ilyenkor közvetlen, egységes: hatalmas rendtelenség, pontos kavalkád, hirtelen és vad elhatározás, visszafogott óceáni moraj, bódító technikai vegetáció, megváltó pánik, egyetlenegy ingerlékenység. A kisváros irigy, kicsinyes, hideg, jó és felrovó emlékeztető, a nagyváros azonban adakozó, nagyvonalú, gyászos emlékeket nélkülöző, vakon pazarolja erejét, mint a forгатag, minden, mi eleven, magába fogadja, feloldoz a vétkektől és visszaadja az ártatlanságot. A nagyváros a jó és a rossz túloldalán helyezkedik el, tömegei minden pillanatban érzéseket és tevékenységet halmoznak fel; minden házban ott a fájdalom és a szerelem, a születés és a halál, a bűn és a szentség, az erőszak és a nagy találmányok, a kíváncsiság és a türelem. Ez a város ismeri a világ legnagyobb gondolatait és ennek az időszaknak a legjobban elutasított terveit. Már régóta a gondolati medrek gócpontja és a lelki végzetek, a nagy víziók és a jövőbe vetett tévedhetetlen tekintetek kereszteződése. Saját történelmi helye óta létezik, Rómánál és Bizáncnál is tovább. *Fluctuat nec mergitur!* Ennek a városnak ez a jelmondata: Hullámok csapdossák, de el mégsem sülyed. Nem fél a semmitől és a megaláztatástól, senki se férhet a közelébe, gondolkodókkal, művészekkel és szentekkel menti meg magát századokon át. Benne alapokat ásnak, teraszain úsznak, a fáradságot laboratóriumaiiban győzik le, kéziratokat fejtenek meg, bűnösöket gyóntatnak meg, verseket írnak, filmeket vetítenek, tortákat készítenek, a hidak alatt alszanak, hallgatják a harangok közt süvöltő szeleket, bombákat dobálnak, őrületeket szolgálnak ki, építenek és rombolnak, mannával táplálkoznak, amelyek az Eiffel-toronyról hullanak mindenholra, a violaszínű reggeli égből, fényes jelekből, szagok hullámvásából, filmvásznakról, a királyi kápolna színes ablakairól, *Saint-John* verseiből.

Alig tettem ki lábam az utcára, már meg is torpantam. Egy szorgos városból érkeztem és éppen emiatt szédülésre lettem figyelmes a szemekben, minden, mi eleven, fel-alá rohan és szaladgál, egyetlenegy maratoni futás az egész, senkinek se szabad megállnia; úgy tűnik, mintha egy veszélyes mélységbe gázoltam volna bele, behunytam a szemem és levegő után kapkodtam; ebben az öt évben, amíg nem jártam itt, messze előrerohantak, képtelen leszek lépést tartani velük. Mint valami részeg, rakosgatom a lábaimat, pár lépés után összeszedem magam és megnyugszom. Orrüregeim megremegnek, szemeim félragyognak, újra érzem az 1937-es párizsi atmoszférát, emlékszem a fasorok menti különleges illatokra, a szürke visszfényekre, a nemesen fekete patinákra, a csendes és a rengeteg, száguldó autóra, elkezdek bekapcsolódni, száz lépés után már biztosabban érzem magam. Fellélegeztem, mintha nagy kő esett volna le a szívemről, meggyorsítottam lépteimet, vérem elkezdett pezsegni bennem, már otthon vagyok, ismét otthon vagyok, nem tett alkalmatlanná. Amikor a metró lépcsőin ugráltam lefele, már csendesen magamban füttyörészttem, és amikor befurakodtam az emberek közé a robogó földalatti-szerelvényen, láttam: ez a tisztességes gyötrelmek, a tiszta megnevezés, a hatékony átértékelés helye.

A mostani látogatásomból el kell távolítanom mindazt, ami vasárnapi és kellemes, mindazt, ami felületes, csupán csak stimuláló és egyoldalú. A túlértékeléssel és az elutasítással kapcsolatosan óvatosnak kell lennem. Párizsban nem csak a rossz dolgokat kell keresnem és fintorgatnom az orromat abszurd dolgai felett, éppen azt nem szabad, hogy

kompenzációt keressek a provincializmusomra. Párizsban komoly és méltóságteljes vendégnek kell lennem, elsősorban az érettségről és az éretlenségről van itt szó. Párizs nincs se előttünk, sem mögöttünk, talán valahol a megható középben helyezkedik el, mert se a messianizmust, se a praktikusságot nem szereti. Franciaország értelmes, bölcs föld, a nagy kortárs korrektúrák helye, a dialógusok, a nyitottság, a figyelmesség és a mérték helye. Itt a bölcsességet sokkal nagyobb számú tapasztalatból alkották meg, az igazságot itt a tisztességes és természetesen legyőzött kételyek alapján közelítik meg.

Gagarin űrutazása és a kommunizmus

[...] Olvastuk a felkavaró hírt, miszerint a szovjetek tegnap az űrbe küldték az első embert, és hogy szerencsésen földet ért. A fiatal tiszt, akit *Jurij Gagarinnak* hívnak, az egész emberiség nevében igen kiváló feladatot vitt végbe. Az újságok hihetetlen nagy betűkkel jelentették meg a hírt. *L'homme revient du ciel* [Az ember visszatér az égből]. Kinyitjuk az újságot és ide-oda suhogtatjuk a lapokat, és egyre inkább annak a történelmi eseménynek a tudatára ébredünk, aminek éppen az átélői lettünk. *Vlado* teljesen magánkívül van, engem kiráz a hideg, a két kedves, gyengédebb lényen pedig félelem lesz úrrá: „*Ne nagyon örvendjete, mindez csak bajt hozhat az emberiségre.*” Az újság pedig szárazon és önelégülten szól: Az egész világ tudatában van annak, hogy az esemény kettős jelentőséggel bír, a technika nagy győzelmével és azzal a ténnyel, hogy a szovjetek leelőzték az amerikaiakat. Felkeltem, mintha egy csodás felismerés kerített volna a hatalmába és így kiáltottam fel: „*Egy konkurencia hírt teszek Önöknek közzé: tegnap egy ismeretlen rakéta Edvard Kocbektől is az égbe repítette és ma ismét visszajuttatta a biztos földre. Az orvosok mindenekelőtt a szívét fogják megvizsgálni.*” Örömünk megduplázódott, de csak rövid ideig tartott. Gyásszá változott. *Vlado* szemei könnyben úsztak, átöleltük egymást, *Vera* megrendítően ölelt magához, mintha valami bajtól tartana, *Lailát* pedig gyengéden öleltem magamhoz, és csak egyetlenegy szót szóltam hozzá, ő pedig két szóval válaszolt. Elmentek, mint egy álomban, utánuk néztem, de még a karjaimat sem voltam képes felemelni.

[...] *Vlado* ma megfélekedett az üdvözlő formuláról. Ingerli a világegyetem, mely elvesztette az ártatlanságát. Így kezdte: „*Barátunk, egy idős festő, szívesen figyelmezteti az embert: 'Ha be akarsz jutni, először kifele kell menni.' Valójában hova is furakodott Gagarin?*” „*Az egyik sötétségből a másikba, a különbség csak abban áll, hogy a világegyetem sötétsége először világos narancssárga, aztán kék és a legvégén fekete.*” „*Azért a mi sötétségünk mégiscsak szebb, ugye? Das Wunder bleibt doch bei euch Dichtern.*” [A csoda mégiscsak nálatok, költőknél marad.]

Az emberek *de Gaulle* terveiről beszélgetnek, amelyeket a napokban fejtett ki. Az összes algériai franciát haza fogja juttatni, az algériákat pedig vissza fogja költöztetni a saját hazájukba. A televízió ma este mindkettejüket bemutatta, *de Gaulle-t* és *Gagarint*, a paternalizmus képviselőjét és a technikai monumentalitás képviselőjét. Az oroszok örömmámortól ittasak, az amerikaiak sértve érzik magukat, *de Gaulle-nak* pedig ellenszegülnek a generálisok, akik érzik, hogy a francia hadsereg egy része őket támogatja, különösen pedig a támadók nyugtalanok.

A ma esti televíziós adás megrázott: Láttuk *Jurij Gagarint*, amint egymaga lépett ki a repülőből, szovjet őrnagyi, ünnepi egyenruhájában és elindult a negyven méter hosszú szőnyegen az emelvény felé, ahol *Hruscsov* és *Brezsnyev* élén ott állt a szovjet kormány, tőlük balra a diplomatakar, balra pedig *Gagarin* családja. Az emelvényen tiszteleggett *Hruscsov* előtt, eléje lépett, mindketten hosszan és szívélyesen ölelgették egymást, majd ezután bejátszották a himnuszot. *Gagarin* a feleségéhez és a gyerekeihez lépett és átölelte őket. *Hruscsov* és *Gagarin* felolvassák beszédjüket, *Hruscsov-nak* elakadt a szava, feltehetőleg a meghatódottságtól, vagy pedig azért, mert saját szavaival szerette volna kifejezni magát, a hivatalos szövegnél jobbat szeretett volna mondani. *Gagarin* félenken viszonozza őt köszönésével, szinte zavartan, ártatlanul, mint valami fiatal király, aki a trónjára ül, aztán feleségével a virágokkal teli autóba ülnek. A Vörös téren hatalmas tömeg gyűlt össze, azokkal, akik a szomszédos utcákból nyomulnak előre, milliónyira becsülhető a számuk, és mindannyian ujjonganak és örömben kiáltoznak, igazi népünnepség ez, megrendítő, talán nincs is a világon ehhez fogható.

Ezen élmények után különféle benyomások és kifejezések kavarnak bennem. Először is megismétlem a nevezetes viccet: Most már a jövő sem olyan, mint volt.

Ott, ahol a kommunistáknak gondolkozniuk kellene, hisznek, ott, ahol pedig hinniük kellene, gondolkoznak.



Veiland István fotója

Az emberek már nemcsak azok, amik voltak. Mindegyik elsősorban az, amiről azt hiszi, hogy az. Mindegyik lényegében egy önnön magáról szóló mítosz. Amennyire figyelmes vagy erre az önmagadról szóló mítoszra, annyira közelíted meg saját szubjektivitásának mélységében az embert.

Senki sem tudja egészében véve, hogy mi is az emberiség. Mintha valami megváltói tulajdonságokkal rendelkezne. Mint egyéneknek, megrázó dolgokról van tudomásunk, a szakértők sok aprólékosságról is tudnak, valójában pedig csak egy nagy dologról tudnak, a misztikusoknak is csak az egyik oldaluk jutott el a megvilágosodásra, azonban senki se képes meghaladni ezeknek az egyedi ismereteknek a teljes egészét, sőt még az is képtelenség, hogy ezt a tudást egységbe foglalhassuk.

Gondolatainkat képtelenek vagyunk úgy elrendezni, mint *Pascal*, érzelmeinket se vagyunk képesek olyan kaotikusan kifejezni, mint *Rousseautól* kezdve *Leopardiig* a zsenik. A visszaút talán *Eliot* „*Négy kvartettjének*” a második részében vehető észre, amely a háromszori ünnepélyes „*Dark*” szavával folytatódik. Minden éjszakává alakul, a világegyetem üres terévé, és így fejeződik be a vers: „*Lelkemhez így szóltam, elhallgass, hagyd, hogy elnyeljen a sötétség, az isteni erő.*”

A világűr fényéről ez áll: a fény maga nem látható, csak a felületek láthatók, amelyek fényei belé ütköznek, a tárgy nélküli tér a sötétségtől fekete. Ha a Földet nem vennék körül levegő, a Föld fekete lenne.

Valahol azt olvastam, hogy *Adalbert Stifter* 1840-ben az egyik költői látomásában a színeknek ugyanazt az elrendeződését látta a világűr magasából, mint ahogy azt *Gagarin* figyelte meg: világos narancssárga, kék és aztán fekete.

Das Wunder bleibt doch bei den Dichtern.

A napilapok és folyóiratok eszmefuttatásokkal és felismerésekkel vannak tele *Gagarin* új, másfél órás űrsétájával kapcsolatosan.

P. H. Simon szerint: Az ember meghódította az űrt, ez az emberiség nagy győzelme. Beteljesedett *da Vinci*, *Dante*, *Descartes* álma, az apokalipszis és az enciklopédisták víziója. Az emberiség történelmének új korszaka kezdődött el. Az emberiség fajának méltósága nagyobbá vált. A történelem egyre gyorsabban halad előre. Az embernek ötszázézer évre volt szüksége, hogy csillagászati katasztrófákkal erősítse meg gondolkodói természetét, kétszázézer évre, hogy maga alá vesse a teljes természetet és felépítse, majd tönkretegyje az első civilizációkat, legvégül pedig már három vagy négy generáció során átformálta a Föld arculatát és így mélyítette el létének feltételeit. Nem lehet már evolúcióról beszélni, hanem inkább mutációról.

Most egy súlyos kérdés merül fel az ember előtt: hogyan használja fel technikai hatalmát? Morálitásunkkal elmaradunk a külső haladás mögött. Egyrészt *Jurij Gagarin* erre a bizonyíték, mint az emberiség demiurgja és a fényesség arkangyala, másrészt pedig *Eichmann*, mint aki az eddigi legkíméletlenebb démoni figura és a legsötétebb gonoszság szimbóluma. Mindkettőt ugyanaz az emberiség hozta a világra. Ebben a fontos pillanatban tudatára kell ébrednünk annak, hogy a tudomány képtelen saját maga feltartóztatni a démoni erőket, és hogy a jogi intézmények képtelenek kifejezésre juttatni az embert. *Teilhard de Chardin* a jövőbe vetett tudományos és misztikus hite ellenére arra figyelmeztet minket, hogy a fejlődés nincsen automatikusan biztosítva. A filozófusok aggodalma és a tudósok nyugtalansága hatalmas félelemről tesznek tanúságot, a technikai Prométheusz képtelen egymaga feleletet adni a nagy kérdésekre.

A *kommunizmus* ereje abban rejlik, hogy az embert a történelembe helyezte, és hogy felfedezte a történelem hatékonyságait, gyengesége pedig abban, hogy az ember végzetét a pusztán történelmi lény mértékére szállította le, aki termeléssel, fogyasztással és átalakítással foglalkozik. Tudatában kell lenni annak, hogy egyedül csak a külső eredménnyel való megbirkózás nem fog megvédeni minket a gonoszság kísértéseitől. Ebben az órában, amikor az ember képessé válik arra, hogy az űrben egy mesterséges csillag felett repüljön, a Földön számos megátalkodott gyötrelme és kérdés marad megoldatlannul, megférkezhetetlen a bűn és a kísértés, amelyeket lehetetlenség legyőzni az időben és a térben folyó győzelemmel. Ma már tudjuk, hogy a gondolkodók és a teológusok túl sokáig foglalkoztak téves kérdésekkel, és hogy a költők és a teológusok túl sokáig áltattak minket az abszolút iránti üres szenvedélyekkel, ugyanis ebben a győzelemben érezzük a dolgok lényegét illető kétséget, a sírok feletti könnyeket, a szerelem erőtlenségét. Még ma is érvényesek *Pascal* szavai: „*Minden egyesített test és egybegyűlt lélek és azok minden alkotása se képes a szeretet egyetlen egy mozdulatát legyőzni.*”

Robert Jungk: A csodálat inkább a tudományos álmodozókat illeti, mint azokat, akik az álmokat megvalósították. *Gagarinnál* inkább a tudósokat illeti a csodálat, akik megvalósították ezt a világűrbe lendülő kalandot és létrehozták a tudományos és technikai feltételeket azok megvalósítására. Csak az a kérdés, vajon az ember még továbbra is

foglalkozzék a kozmikus álmokkal, és hogy milyenek is legyenek ezek az álmok. A különféle velük folytatott beszélgetésekből tudom, hogy a tudósok intenzíven foglalkoznak a nehézkedés megszüntetésével, élő anyagok létrehozásával, az élet egyfajta „téli álomban” való meghosszabbításával és az alkotói fantázia fejlesztésével, úgy, hogy tanulmányozzák az agy folyamatait. Mindezek a gyötrelemek arra szolgálnak, hogy az emberiségnek utat nyissanak a relativitás és az élet mulandósága feletti egyre nagyobb szuverenitása felé.

G. L. Sulzberger Hruscsovot idézi: „A papok sokat beszéltek nekünk a Paradicsomról. Ezért határoztuk el, hogy ennek a dolognak a végére járunk. Először is felküldtük Jurij Gagarint, megkerülte a Földet, ám mégse fedezett fel semmit a világűrben. Oly feketé az, mint az éjszaka, de a Paradicsomnak semmi nyoma sincs.”

Az ember először elképed a vallásellenes irónia miatt, aztán pedig a banalitás és a vulgarizmus miatt, amellyel a marxista humanizmus legfőbb előjárója közelíti meg az egyik legmélyebb emberi jelenséget. Az igazság az, hogy az élet értelmének kérdése ma is éppen úgy nyitva áll, mint ahogy eddig volt, és hogy semmit se veszített kínos közvetlenségéből, jóllehet a materialista tudomány pszeudokérdésének tekinti ezt. Ellenkezőleg, egy ilyen üzérkedő tréfa miatt zárt terekben a szisztematikus elnyomásig képesek eljutni, ami elkerülhetetlenül tömeges pszichózist eredményezhet majd. Erre figyelmeztet a lengyel marxista, *Adam Schaff*.

Adam Schaff: A vezető lengyel ideológus éppen ezekben a napokban szólalt fel azokat a kérdéseket illetően, amiket a kommunisták még sehol se tártak fel olyan nyíltan, mint ő. A kommunista mozgalmat felszólította, hogy minél előbb adjon feleletet az élet értelmére, tudniillik azért, mert a kommunisták eddig ezt elhanyagolták. Magát is vádakkal illette, amikor azt állította, hogy eddig ezt irtózva tette meg, mígnem az egyetemisták tanították meg erre. Egy diszkusszióban ugyanis közvetlenül megkérték: „Az élet értelmét saját magán kell kinyilvánítania nekünk” Felismerte ugyanis, hogy a marxizmusnak az egyedi emberi végzetet is meg kell közelítenie, nem csak a kollektívét, és segítenie kell rajta, ugyanis az emberek továbbra is félnek a haláltól és állandó testi-lelki szenvedések gyötrik őket, megállás nélkül szorongatást és értelmetlenséget élnek át.

Schaff az állítja, hogy a kommunisták eddig túl sokat foglalkoztak a forradalommal és keveset gondolkodtak el az egyedi emberi lét értelméről. Az ember benső világáért folytatott harcban csak abban az esetben fogják azt kiharcolni a saját hasznukra, ha ezt a kérdést kitepik az idealisták kezéből és saját eredeti megoldásukat kínálják fel nekik.

Eddig a kommunisták azt beszélték, hogy a boldogság felebarátaik minél nagyobb mértékű boldogságában áll, az élet értelme pedig az erőszakosak iránti gyűlöletben, röviden szólva az osztályharcban. *Schaff* elismeri, hogy ezek az elvek nem jelenthetik az élet teljes értelmét, hiszen a halál mellett, ami még mindig legyőzhetetlen, az ember elsősorban az élet értékei felől kérdezősködik és csak ezek után annak értelméről. Az ember tudomásul veszi mulandóságát, ha pedig folyton halálának tudatában kellene élnie, előbb-utóbb megőrülne. E helyzetekkel kapcsolatosan elismerjük a vallás adta feleleteket, ellenben ez a válasz egyszerű és tudománytalan. A marxista válasz is megtévesztő, amikor csupán csak ateista szemszögből fogalmazzuk meg.

Schaff nem utolsósorban azt állítja: Azzal kapcsolatosan, hogy vajon van-e valójában az emberi életnek értékteremtő szerepe, ebben mindig magának az egyénnek a végső szava a döntő. A döntés csak az ő individuális élményeitől és megérzett pillanataitól tehető függővé, melynek értékeit senki más nem képes felismerni magán az egyénen kívül. *Schaff* állítása szerint még a marxizmus se. Az embernek csak a saját egyszeri életének tapasztalatai lehetnek a segítségére, valamint az idő jótékonyága és az önmagába vetett bizalma. *Schaff* számára ez minden, további út nem létezik, különben már az abszolútum elvei felé nyúlnánk.

Az is érdekes, hogy azokban az időkben, amikor a szovjet párt a híres kozmonauta jelenlétében a tudományos humanizmust és szinte a mindent kizáró technika kultuszát hangoztatta, *Ilja Ehrenburg* a párt és a Komszomol folyóirataiban felléphetett a kozmikus kísérletek felmagasztalása ellen. Kihangsúlyozta, hogy az emberi kérdések központi helyén még mindig a Föld áll, és hogy a kommunizmus legkiemelkedőbb céljai közt nem a gépek fejlesztése áll, hanem az emberek közti kapcsolatok megvalósítása.

Ehrenburgnak általánosságban véve kiemelkedő helye van a szovjet irodalmárok közt. Ebben a tekintetben néha igen vakmerő. Amikor idén februárban Moszkvában születésének hetvenedik évfordulóját ünnepelték, az elvtársaival teli terem előtt mutatott rá a kortárs szovjet irodalom középszerűségére, és a tiszteletére egybegyűlt elvtársai előtt jelentette ki: „*Csehov bizonyára elmenekülne ebből a teremből...*”

És mit mondott *Gagarin* az űrből való visszatérése után? Hogy sohasem érezte magát kellemetlenül a magasban, mivel eszébe jutott a párt és annak ereje. Miért beszélt így,

amikor a ballisztikus kellemetlenség miatt még a *Politbüro* se tudott volna segíteni, se maga a párt egésze? Azért, mert a vallástalan és a még kifejezetten vallásos tömegek miatt felcserélték Istent és a keresztény transzcendenciát a párt megváltói szimbólumával, vagy úgy is mondhatnánk: annak misztikus, mindenható erejével és mindenütt való jelenlétével. Olyan emberek hangját lehet hallani, akik szerint az orosz asztronauta tettében a keresztény mennybemenetel pótlékát, illetve annak teljes kompenzációját láthatjuk.

Az ember földi továbbfejlődése

A „*Le Figaro littéraire*” hetilap legújabb számában különös figyelmet keltett *Jean Rostand* biológus cikke: „*Hogyan fog az ember továbbfejlődni a Földön?*”

Természetesen azt hihetjük, hogy az emberiség a benső vitalitásának kimerülése miatt fog eltűnni. Fajunk kimúlásának ilyesfajta halála nem kizárt. A biológusok állítása szerint jelenleg egyetlen élőlény se jelent halálos fenyegetést a számunkra, sem a vadállatok, sem a rovarok vagy a patkányok, de még a mikrobák és a vírusok sem fenyegetnek minket halálos katasztrófával. Vajon azt a következtetést vonhatjuk le ebből, hogy az emberiség mindörökké nyugalmat élvezhet? Vagy talán az is lehetséges, hogy a *homo sapiens* egy magasabb rendű lényt fejleszt ki magából, mint ahogy millió évvel ezelőtt a *homo sapiens* fejlődött ki elődeinkből? Ezt a lehetőséget formálisan nem lehet kizárni, éppenúgy lehetséges az is, hogy a *homo sapientior* a közeljövőben túlnő rajtunk és megsemmisít minket. De ide inkább a mi akaratunk, mint a természet játéka miatt fogunk majd eljutni. Már manapság is képesek vagyunk öntudatosan és tervszerűen genetikai változásokat létrehozni az emberi lényen. Ezek a kísérletek és változások jelenleg még nem haladják meg az emberi mértéket, de hogyha a tudósoknak végül mégis sikerülne kifejlesztenie a felsőbbrendű embert, akkor az emberiség öngyilkosságával lenne dolguk, egyfajta autogenocidiummal. Úgy látszik, még sokáig nem lesz érett az ember arra, hogy önfenntartási ösztönét feláldozza önnönmaga felülmúlása érdekében.

A leghihetőbb az, hogy az ember ki fog tartani az ember mellett. Ebben az esetben más nagy veszélyeket is figyelembe kell vennünk, melyeket a jövőben leszünk majd kénytelenek leküzdeni. Először is a születések világszabályozását kell elérnünk, hogy megakadályozhassuk az általános éhség veszélyét. A genetikai tönkremenetel ellen az eugenetika szelekciójával kell felfegyverezni magunkat. Legveszélyesebbé az atomfizika következményei válhatnak. Már az atomenergia békés felhasználása is lassan hatással van az emberiség genetikai képességére, hát akkor még a lehetséges atomháborúk következményei. A tudományra úgy kell tekintenünk, mint valami nyugtalanító eseményre. A felfedezések, amelyekkel megváltoztatjuk a Földet, a tengert, sőt, magát a Naprendszert, ismeretlen dolgokat rejtenek. A más világokkal való kapcsolat feltehetőleg az élet veszélyesen szervezett formáival való kapcsolat lesz, azok ismeretlen mikrobái, vírusai és patogén elemei előtt talán tehetetlenek leszünk.

Utóljára pedig ezt a kérdést teszi fel az emberiségnek: hogyan lehetne legyőzni a halált a végső katasztrófa formájában, amely elkerülhetetlenül leselkedik ránk? Más bolygókra való átköltözés csak kétségbeejtő menekülés lenne, ugyanis a teljes Naprendszer nem kerülheti el a kozmikus kataklizmát. Ennek az elkerülhetetlen pusztításnak az emberiség egyre inkább tudatában van, ezért is fenyegeti földi létének növekvő ideje alatt a defetizmus és a reménytelenség. A nagy jezsuita, *Teilhard de Chardin* azt állítja, hogy az ember nem lesz képes lelkesedéssel elfogadni az emberiség egyetemes és teljes végének a gondolatát. Ezért arról van meggyőződve, hogy az ember egy magasabb fizikai és metafizikai valósággá fog majd fejlődni, ugyanis a mostani fenséges evolúció képtelen lesz átélni egy ilyen értelmetlen és félelmetes véget, mert szerinte az ember nemcsak azért fejlesztette az öntudatát, hogy azzal világosabban és borzalmasabban élje át a véget és az értelmetlenséget. A gyakorlat ugyanis arról tanúskodik, hogy az embert már a mindennapi elemi és érzelmi képessége is megmenti, hiszen azt nem győzheti le még egy ilyen negatív absztrakt ismeret sem. Amíg az ember lélegezni fog a Földön, hűsége fog maradni a megismerés kötelességéhez, az építés, testvériség, érvényesülés, felfedezés, szerelem, figyelmeztetés és kockázat intelméhez.

Akkor érkezik majd el a kritikus pillanat az ember számára, amikor a világ teljhatalmú urává válik, amikor már nem kell akadályokat leküzdenie és más igényei se támadnak, amikor majd a jólét, a kényelmesség és az undor keríti hatalmába, amikor majd a világűr kellős közepén szembesül végleges magányával. Már *Paul Valéry* a teljes értelmi precizításban látta az emberiség végét, és az általános meddőségében. A biológusnak minderre csak azt a feleletet kell adnia, hogy benne az eljövendő világ biológiája és

kémiája borzalmat kelt. A közeljövőben számtani előrelátással fogunk gyerekeket szülni. A gondolatokat, érzelmeket és meggyőződéseket tervszerűen fogjuk kiprovokálni. Az emlékeket egyik agyból a másikba fogjuk átültetni, senki se fogja már érezni se a szenvedélyt, se a fájdalmat, minden mesterségesen lesz valóságos: a szépség, az erény, a tehetség. A kibernetika segítségével szintetikus műalkotásokat fogunk létrehozni. Sem emberi természet, sem emberi végzet nem lesz már, a teljes abszurdításba tévelyedünk el, az élet nem fogja ismerni sem a rosszat, sem a jót, képtelenek leszünk a vágyakozásra és a félelemre, bennünk és rajtunk kívül a tudomány és a technika apokaliptikus pusztasága jön majd létre.

A mai kor emberének kérdései tehát morálisak és nem anyagiak, zárja a tudós, *Jean Rostand*.

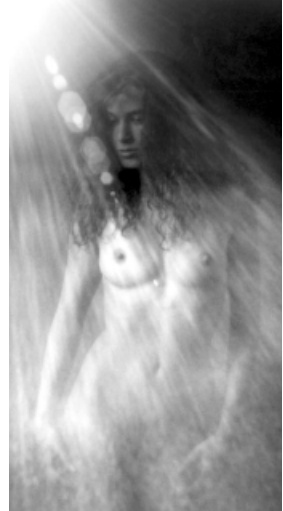
Szerelem

Minden ember gondolatában és érzelmében ott van a szerelem, ellenben senki se tudja, mi is ennek az igazi lényege. A szerelem kitér önnön meghatározása elől, és mint-hogy a mai gondolkodó ember értelmi természetű, szükségszerűen a homályból vezeti le a zárszót, hogy az, ami nem meghatározható, nem is létezik. Ismerjük manapság a nemi ösztönt és a nemi szenvedélyt, a nemi közösülés pillanatnyi gyönyörét, az örült, beteges és gyors élvezetet – nem ismerjük azonban a szerelmet, amely a maradandó boldogság és a nemes öröm érzetével töltené be a szívünket. A szerelmet tehát nem úgy ismerjük, mint tartós paradicsomi állapotot, hiszen mindaz, ami a mai kor emberének ez alatt a név alatt mutatkozik meg, valójában illúzió, misztifikáció, csalás, veszteségek és a reménytelenség forrása. A mai kor embere így vonja le a következtetést, aki felületes és mindenekelőtt értelmi vagy érzelmi lény.

Am a szerelem mégis létezik. A szerelem úgy létezik, mint egy lelki jellegű érzelmi szintézis, mint ahogy azt *Kierkegaard* fejezte ki. Mint ahogy létezik a levegő, jóllehet nem látjuk azt, ilyesféleképpen létezik a szerelem, olyan mint a légkör. A szerelem ugyan nem mindig sublimis és nincs mindig védve az egyszerű illúziók elől, de különben anyagát és lényegét tekintve valóságos. Ha illúzió lenne, képtelen lenne minket lelkesíteni és a tökéletes és tiszteletteljes valóság dimenziójával megtölteni a regényeket, valamint a drámákat. Minden szerelem egyszerre magány és jelenlét. Minden létező, akinek öntudata elmélyül, átéli a magányt, jóllehet a kedvelt lény birtoklása a legveszélyesebb és a leginkább veszélynek kitett inkarnációs cselekedet, hiszen a test reménytelen görccsökkel akarja biztosítani a szeretett lény jelenlétét. Ennek ellenére a szerelem kultúrája minden felebarát felé irányul, az ember az intimitással, álmokkal és gyengédséggel akarja megváltani magát és szeretne a szeretett lényhez menekülni. Éppen az embertársal való kommunikáció az abszolútumba vezető út. És ha nem éri el természetes módon, hathatós kompenzációját az erotizmus és a szexualitás pestisének formájában építi fel. Mondd el, hogyan szeretsz, és megmondom neked, ki vagy! Így kellene az embernek a szerelmi felfogás nagy lelki jelentését megjelölnie. *Denis de Rougemont* azt állítja, hogy minden emberi álláspont a szerelemben bizonyos lelki álláspontnak felel meg, senki se képes kitérni előle. Minden szerelmi élmény, legyen az beteges vagy természetes, csupán csak lelkileg vagy csak testileg irányul az abszolútum felé. A szerelmi delírium egyetlen vágyakozás az abszolútum fele. Minden igazi szerelem, minden valódi szerelmi ölelés mindig egy újra megrendítő tragédia, mindig újabb harc a valóságért és az abszolútumért, az értelemért és az emberiségért, mindig egy új csoda, a csodálkozás és az halálos szorongás kimeríthetetlen kincseshányaja.

A nők iránti kegyetlenség

A városból visszamenet hatalmas tömegre akadtam a metróban. A koraesti órákban rengeteg ember kerül elő, egyesek a város szívéből a pereme felé igyekeznek, mások pedig a pereméről a központba, egyesek kifelé rohannak, mások befelé, és mindannyian feszültek, mind tervekkel, mindannyian félig nyitott szemhéjakkal, egyesek borzalommal, mások gyönyörrel, mindenki idegen az idegenek közt, senki se akar tudomást venni embertársáról, mintha félne, hátha saját kellemetlen hasonmását fedezheti fel benne. A tömegben mindig valamilyen kiszámíthatóság kerít a hatalmába, valami statikusság, kombinációs lehetőség, viszonyíthatóság. Ez már nem is kíváncsiság, igazi, örömteli tudásvágy vagy esetleg erotikus bizsergés, amely a félig üres szerelvényekben fogja el az embert, amikor a nők olyan titokzatosnak tűnnek, nemileg determináltaknak, akik között



Bieder Géza fotója

egy negyven év körüli férfi és regényírók vannak jelen, akik teljesen a sarkuk nyomában követik őket, és ajtuk mögött szomorúan elmélkednek a női végzetről. Ma este iszonyatosan nagy tömeg volt mindegyik szerelvényen, mintha az esti levelek új háborút jeleztek volna. Néhányan a szerelvény ajtajánál egyre-másra cserélődtek, mindenki a másikat lökdöste, izzadtunk és ösztönösen mozgattuk elgémberedett végtagjainkat, a csömörtől pedig tapintatossá váltunk egymás iránt. Egyszerre csak a kerekék lármájában és kanyarokban különös csendre lettem figyelmes. Minél inkább el akart uralkodni a technika hangzavara, annál nagyobb lett az emberi csend. Majd ez a felismerés villant át hirtelen rajtam: azok, akik az utóbbi háborúban a légerek megalkotói voltak, valószínűleg nagyvárosiak lehetek. Kinyitottam a szemem és magam körül az emberek rejtett rosszindulata után kezdtem el leskelődni. Nem, nincs is ilyen, ezek csak fáradt emberek, semmi más, csak fáradtak. Eddig majdnem mindig derűsnek éreztem magam az emberek között, most megint állok, a szerelvények lassacskán kiürültek, és akkor belépett a metróba egy kislány, aki olyan szép volt, hogy hálát adtam Istennek ezért a borzalmas utazásért.

Őt figyeltem, és mellette ezernyi és százezernyi asszonyi sors jutott eszembe. A mi civilizációnk minden civilizáció közt a női nemhez a legkegyetlenebb. A pénzügyi világ kihasznál minden alkalmat, hogy kiszolgáltatassa a nőiességet és annak különféle formáival keltse fel az ember figyelmét. A meztelen vagy félmeztelen nő manapság minden plakáton, hirdetésekben, újságokban szerepel. Megtalálhatod őt a fogkrémen, a púderen, a cipőkön és a ruhákon, autókon, gyógyszereken, képeslapokon, belépőkön. Nincs fal és újság, ahol ne provokálnának ámitó, fiatal, szép, elbűvölő, kifejezetten formás hölgyek. Ami feléleszti a tagok kábulatát, a bőr rugalmasságát, az estélyi ruha rafináltságát, más a kövér ajkak emeli ki, a nagy szemeket és a kihívó kebleket. A civilizáció tárgyául a csodnyitotta le a nőt, használati anyaggá, esti szórakozássá, egzotikus háremhölgyé, hetérává és kurtizánná, olyan lényé, akivel minden pillanatban intim kapcsolatba léphetsz. És így válnak a fiatal lányok intimitás nélküli intim lényekké. A magazinok mindennap újra meg újra elismélik a női anatómiáról és a mirigyek működéséről szóló tudásukat. A társadalom olykor mintha egyetlen egy orgazmus, egyetlenegy tömeges prostitúció lenne. A regények tele vannak nemi örülettel. Amikor megjelenik a filmvászonon egy eleven női bábu, beindul a nyilvános képzeletbeli közösülés. A pánszexualitás már az utcákon is uralkodik, minden ízlésesen öltözött nő afrodiztikus eszközként hat. A férfivilág folyton az erotikus mozgósítás állapotában van, az egész tér ingerli, a leleményes ruháktól az illatszerekig minden, ami csendes viharfelhőként gomolyog a nők mögött, az autók szenzualitásától az emberi szemek különlegesen kihívó beszédességéig. Az érzéki dinamika egy pillanatra se szűnik meg, estefelé egyre növekszik, az automatizmus kéréletlenül működik. A libidó kivétel nélkül és irlgalmatlanul eluralkodik. Szinte minden férfinak *szexőrültté* kell válnia: amikor egy szép hölgygel találkozik, még szebbet szeretne látni, és amikor megpillantja, a közelébe szeretne férközni, és amikor megismeri, magának akarja, amikor pedig megkapja, elemberteleníti. A vágy, hogy az anyagot hatalmunkba kerítsük, szoros kapcsolatban van a nő reifikációjával.

Ezt mondják a felületes megfigyelők, akik képtelenek megérteni a mai kor testi és lelki intenzitását. A mai életvágy és nemi megszállottság egyfajta reménytelen kitérés a szorongásból. A koitusz átélése az abszolútum átélése, ahogyan azt manapság egyetlenegy lelki és életnövekedés sem képes lehetővé tenni. Az ember a szerelemben menekül, hogy bármilyen áron is, de megmeneküljön magányától, jóllehet a szeretett lényel való egyesülés az egyik legkockázatosabb inkarnációs cselekedet. Éppen az embertárrsal folytatott kommunikáció mutatja meg az abszolútumhoz vezető utat, és ha természetes módon nem érhető el, kompenzációs módon tapossa ki: a tébolyult és mániákus szexualitás formájában. A mai idők pánerotikus delíriuma egyetlenegy vágyakozás az abszolútum felé.

A mai nagy krízis nyitott a jövőre. A nő saját értelmének és feladatának még csak a kezdeti felfedező útján halad: ha eddig a nemiség és az érosz biológiai jelentése minde- nekelőtt az élet termékenységében állt és az emberi szaporodásban, ezek után a nemi szerelem minde- nekelőtt olyan eszközzé fog válni, amely erősítheti az emberi személyiséget, testi-lelki egységet alkothat és gazdagíthatja a lelket. A nemiség a jövőben sokkal önállóbb szerepet fog betölteni, mint amilyent eddig képviselt, a nő az egyetlen amotizáció hordozójává fog válni. A szerelem teljessé fogja tenni az életet és az ember energiáját egységes cél felé tereli.

Pascal

Virágvasárnap van, napos és enyhén szeles az idő. A Szent István-templom előtt, a Pantheon körül puszpángákat árulnak. Tizenegy óra van, a templom az utolsó hívők-

kel van tele, a főoltárhoz lépett egy fiatal japán pap, furcsa volt hallgatni latin kiejtését. A hívők szertartáskönyveket tartanak kezükben, a színes ablakon áttör a nap, a főoltár körül vékony márványoszlopok koszorúja tekergőzik. Jobbra, majd balra tekintettem, szemeim a mellettem levő pilléknél állapodtak meg, rajta e szavakat olvastam: „*Pro columna superiori sub tumulo marmoreo jacet Blasius Pascal.*” Megrendített, hogy az emberiség egyik legnagyobb szellemének a sírján állok, hihetetlen értelmével borzalmas hatást gyakorolt mindenkire, akik ismerték; filozófus, matematikus és hívő misztikus volt, a következő évben ünneplik korai halálának 300. évfordulóját, 1662-ben halt meg, alig 39 évesen. Látom magam, amint a nyári szünidőben az otthoni erdőben kóborlok és Pascal szavait ismételve: „*L'homme n'est qu'un roseau...*” [Az ember csak nádszál...] Kezemben a *Pensées* zöld kötésű könyvét tartottam, amit a francia konzul adományozott nekem Zágrábban. Ötödik osztályos tanulóként *dr. Zelinka* tanár úr rendezésében a ptuji színpadon *don Rodrigue-t* alakítottam *Corneille Cidjében*. Franciául adtuk elő. A német nyelvű Ptujnak ez hallhatatlannak tűnt, hogy az új szlovén gimnázium francia nyelvtudásával szerzett magának érvényt. Azonban *Pascal* egy ideig homályos és nehézkes volt számomra, ezért most a mise közben az ismeretek szédületes mélysége nyílt meg előttem, amelyek *Pascal* hatására jelentek meg az utóbbi 20 évben.

A mai vitás téziseket, ahogy azt az emberi benső kinyilatkoztatja, már nem az ember önmagával folytatott vitájának elmélyítésével lehet megoldani, hanem az emberi benső és külső közti szakadék áthidalásával. Így működnek manapság mind a terápiák az orvostudományban és a pszichológiában. Az ember ellensége nem az önzésben található, hanem a kisebbségi érzetben, a kételyekben, a szorultságban, az anyagi nélkülözésben és a tabuk tiltásában. A mai nevelés egyik legfontosabb eszköze az ember önmagába vetett bizalma lett. A mai kor embere semmitől se fél annyira, mint a sikertelenségtől és képtelenségtől, az ember művének céljává az aktív boldogságérzet vált, az önmagával való sikeres harmónia. Egy olyan képmás, ami már nem azonos az intim bizonyosság egykorosra vert hiábavalóságával. Ezért is lett problematikussá *Pascal* felfogása a tevékenységről. Miközben *Pascal* megvonta az emberi tevékenységtől a méltóságot, manapság nagy anyagi és morális értékeket tulajdonítunk neki. Ma a tevékenység létünket erősíti, az egészséget és a boldogságot gyarapítja, növeli az értékeket és megnyitja a jövőt. Az ember manapság morálisan kénytelen aktívan jelen lenni a világban, és kénytelen azt átalakítani. *Pascalnak* a rosszról kialakított szigorú felfogása megenyhült, az ártatlanság és a bűn új megvilágításba helyeződött, a felelősség eléggé elveszítette abszolút értékét. Kialakulóban van az ember békés bölcsessége önmagával és embertársaival, az ember ellenállása a világegyetem abszurditása ellen irányul, az emberiség tragikus mivolta metafizikai, nem pedig morális eredetű.

Az, ami *Pascalnál* helyesbítésre szorul, a janzenizmus. Az, ami *Pascalnál* érintetlen marad, az ember extatikus és vizionárius tapasztalata két szakadék, egy végtelenül kicsi és egy végtelenül hatalmas szakadék tere között. Ez az antropológiai álláspont mindenestre érvényre is jut. *Pascal* sohasem esett kísértésbe, hogy az emberi borzalmat idealizálja, ezért *Szt. Ágostonnal* és *Kierkegaarddal* annak a gondolatnak a megalapítója, amely az egzisztenciának ad elsőbbséget az esszenciával szemben.

Neofasizmus

Másrészt pedig egy nagyon veszélyes neofasizmus van születőben, amelynek leglátványosabb képviselői a támadók. A jelenség tragikusabb annál a képnél, mint amit egészséges, erős, természetes, öntudatos és feltűrt újjú és vörös sapkás, jóképű fiúk adhatnak. Ezek nemcsak kihívóan elhivatott férfiak, akik sportosan szépek, edzettek és aszketikusan fegyelmezett katonák, hanem mindenekelőtt vitalista álmodozóknak, politikai törtetőknak és az emberiség felfogását illetően halálosan veszélyes kalandoroknak ideológiai értelemben elragadtatott bataillonjai is. Ezek a rezsím pretoriánusai, akiknek már húsz éve külsőleg csapásokban van csak részük, és az impérium összeomlásában. Azok a rétegek, akik érzik a vétket és a szorongás érzetét, az elitizmusba menekülnek ezekkel a támadókkal. Franciaországban így egy vakmerő és nihilista katonai csapat magja van születőben, úgy, ahogy a római birodalom végén sztoikus hangulatú légiók fenyegették Rómát. A haladó szociológusok és pszichológusok a támadók szerepét úgy értelmezik, mint akik a modern fejlődés apokaliptikus ellenségei, mint akik a természet bosszúra éhes védelmezői a történelemmel szemben. Innen ered a test politikai miszticizmusa, a rendé, a küzdelemé, a gonoszúsággal való szembesülése. Egybefűzi őket az öntudat, hogy ők az elit és fenséges hadsereg, akik a kipróbált emberi tudás hordozói, amely azt állítja, hogy a történelem minden modern konceptusa bosszút állt az ember felett. Az emberiség

fáradtsága valójában nagy és veszélyes fegyvert ad a neofasiszták kezébe. Az elkövetkező években az egész világon kellemetlen dolgaink lesznek az új jobboldallal.

Sartre, Ionesco

Elkezdett cseperegni az eső, a falhoz húzódtam, s már csak úgy ömlött a zápor, tavaszi zápor volt, amely idén olyan gyakori. Megérezem tüdőmben és véremben az ózont, kellemes érzés, fennhangon beszélek. És íme, egyszerre csak tudom, hogy az eső kifejezés nincs helyén, itt csak a *la pluie* szava lehet otthonos. Mindkét szóval megpróbálok szembesülni. És mire jövök rá? Az eső idegennek érzi magát, a *la pluie* pedig otthonosan próbál simogatni engem. Ezen felül az esőben susogásra és más neszekre leszek figyelmes, a *pluie* szavában pedig a záport hallom, aztán pedig már csak a cseppek egyenkénti csorgását. Az eső elállt, *le temps n'est plus à la pluie* [az idő már nem áll esőre], üressé váltam.

Járkálók és ugyanazt élem át, mint Sartre az „*Undor*”-ban: „*Szavaim elillantak és velük a dolgok jelentése is, használatuk és rendszerezésük rossz jelzése, amelyeket az emberek a felületükbe vájtak... Eddig sohasem éreztem, mit is jelent létezni. Olyan voltam, mint a többiek... Úgy beszéltem, mint ők: a tenger zöld, az a pont ott fenn egy sirály. Ellenben nem éreztem, hogy mindez mégis létezne... Ekkor egy pillanatra a létezés nyilvánvalóvá lett előttem. Az absztrakt kategória látszata eltűnt, a tárgyak igazi masszájává vált, a létezésbe gyúrva... És éppen ezek a tárgyak okoznak számomra kellemetlenséget, a legszívesebben csak lennék, ha kevésbé erőteljesen léteznének, valahogy soványabban, valahogy absztraktabban...*”

Ezt a törekvést a franciák kellőképpen megvalósították.

Riviere még elmondhatta: „*A francia értelemnek nincsen párja; egyik se ilyen hatalmas, jómodorú, mélységes... Még ma is kiváló.*” Az utóbbi negyven évben a franciák ezt a mondatot sokszor naivan, öntetszeglőn és elbizakodott módon variálták. Manapság azonban más a helyzet. Ma a franciák már nem istenítik magukat, saját érthetőségükkel se hivatkoznak, ugyanis annyi emberi jelenség tűnt fel, azokban pedig annyi új negatívum mutatkozott meg, hogy minden helyzetben szerények és reálisak lettek. Másodsorban pedig a nyelvük is elkezdett bonyolódni, számos élethelyzetben homályosakká váltak, egyszer az új helyzet miatt és az eredeti kérdések miatt, másszor pedig egyfajta lelki homály miatt, amely az emberiség nagy részét homályba burkolta. Jelentős kifejezésbeli érthetlenséget vezetett be a franciák körében már maga Sartre, hiszen valójában bonyolultan és fárasztóan fejezi ki magát, és az évek során formulái feleslegesen barokkossá és betegesen mániákussá váltak. Számos vaskos könyvét, anélkül, hogy annak tartalmát károsodás érné, rövidebb és világosabb műbe is átültethetné az ember. De Sartre csak az egyik a sok példa közül. Számos más gondolkodó Heidegger befolyása alá került, és szörszálhasogató, majd meddő absztrakciókkal nehezítette el az addig világos francia gondolkodást. Ezenfelül az érthetlenség más területeken is felütötte a fejét. Ez ugyanis az *amerikai technicizmus*, a *német filozófia* és az *angol új dráma* következménye lehet, vagy talán még a *spanyol művészeté*, valamint az *olasz filmművészeté*.

Ionesco kijelenti: „Elfog a szédülés, a szorongás érzete. A világ sivatag, haldokló árny. Vajon a forradalom ilyen világában egyáltalán képes bárki is megváltoztatni valamit? A zsarnokok és a felvilágosultak egyaránt holtak.

A világról nincsen más képem, mint amelyek az elmúlást és a maradandóságot fejezik ki, a hitványságot és a haragot, a semmisséget és a rondaságot, a haszontalanságot és a gyűlöletet.

Csak hadd beszéljék, hogy ez a világ a halál és a kispolgárság világa. De vajon akkor a gyerekek is kispolgárok lennének? Ezt a fajta világnézetet a kispolgár *Salamonnál*, a kispolgár *Buddhánál*, a királyfi *Hamletnél* fedezem fel, a kispolgár *Shakespeare-nél*, a szenteknél, parasztoknál, polgároknál, filozófusoknál, hívőknél és hitetleneknél.

Erre a nézetre a modernistáknál lettem figyelmes, *Proustnál*, *Flaubertnél*, *Brecht*nél és *Csehovnál*: az idő használat és felhasználás, halál, rombolás és romlás. Nemcsak a társadalom haldoklásáról van itt szó, hanem az egész társadalom és minden egyén végétéről. Mindegyik esetben egyetlenegy helyzetről van szó, egyetlenegy maradandó égető sürgősségi helyzetről.

Nem ellenkezem *Teilhard de Chardin* vagy a marxisták reményével, csak azt állítom, hogy a művészi dolognak túl kell lépnie a történelmi igazságon és megszállottságon, valamint a mélységes univerzalizmust kell kifejeznie.

Salamon az én fejedelmem és *Jób* pedig *Beckett* kortársa.”

Egy másik helyen Ionesco mint dramatikusan beszél saját központi gondolatáról: „Az

ember elmagányosodott és magától elidegenedett lény, benne eluralkodott a hóhér és az áldozat dialektikája, az ember kihasználja az embert, a közösség a közösséget, a történelmi folyamat áttekinthetetlen és borzalmas logikában fejlődik tovább. Ezeket a témákat az eddigi dramaturgia képtelen volt kifejezésre juttatni. Eddig ebben az irányban a legmesszebb Büchner és Brecht merészkedett el.”

Ionesco ma Brecht antipodusanak tartja magát, kettejük között az a különbség, hogy Brecht elkötelezett író, Ionesco pedig ennek az ellenkezője. A végzet, mint alapigazság, győzedelmeskedik az ideák felett. Ebben az irányzatban a mai franciák színpadi művei radikálisan sötétek, élesek, provokálóak, fekete humorral teliek. Bennük az ember elvesztette képzelte egyensúlyát és biztonságát, így újra létre kell hoznia az igazsághoz való viszonyát. Játékuk spontán, haszontalan, úgy, mint a labdarúgás vagy a sakk. Mindezekben a játékokban ott rejlik a világegyetemmel való konfrontáció. Ugyanakkor ott rejlik bennük a csendes remény is, hogy az ember majd csak képes lesz megszüntetni ezt a borzalmas konfliktust. Ma ez még utópia. Ennek ellenére mégis mindketten, Brecht és Ionesco, bizonyos értelemben ceremoniálisak, valamilyen szempontból formalisták, ugyanis minden sűrített realitás ceremoniális. Mindketten mércéi a mai színház méretének és erejének.

Fellini: La dolce vita

Este megnéztem Fellini „La dolce vita” [Az édes élet] című filmjét. A „La strada” [Országúton] hat évvel ezelőtt megrázó hatással volt rám, mint a rendkívüli benső, megtisztító emberiség élménye. Ma este Fellini új filmje mehökkentő oldaláról okozott nekem nyugtalanságot. Arra a tényre hívta fel figyelmemet, hogy a világ dolgai egyre gyorsabban és egyre nyersebben fejlődnek tovább. Éppen ebben az időben az emberiséggel valami végzetes történt, ami Fellinit is megváltoztatta. Most a kortárs fekete misét alkotta meg. Eredetileg „Babilon Krisztus után 2000-ben” címet akarta adni a filmnek. A film tanúságtétel és vallomás akart lenni, mindazzal való leszámolás, ami az embert elcsábíthatja. Egyetlenegy filmbe sűrítette bele a mai ember megsemmisüléséről szóló borzalmas dokumentációt, mindenekelőtt annak morális erőtlenségét. Előttünk vonul fel a római arisztokrácia és a gazdag polgárság minden vétke és tévedése, ezeknek a köröknek a társadalmi és szexuális dekadenciája elérte az addigi legmélyebb pontot.

A film egy újságíró élményeiből áll össze, aki körül a világ borzalmasan szövődik generációk, nézetek, családok és kivetett egyének kiúttalan drámájává. A néző hiába tekint azok után, akik szeretnének megmenekülni és ellenállni. Fellini kétségbeesetten áraszt el minket a római éjszakák szellemesen szórakoztató történeteivel a bárókban, éjszakai lakásokon, gazdag palotákban és egzotikus kertekben való végeérhetetlen randalírozásokkal. A mai élet ellentétei tűnnek fel szemünk előtt katasztrófálisan gazdag mértékben és fokozatban, zseniális ötletekben és varázslatos történetekben. A film egész ideje alatt reszkettem az esztétikai erőszaktól, amellyel a feltartóztathatatlanság kényszer édes megsemmisülését tárja fel. A film bármelyik negatív részében akaratlanul is felfedi a bűn ambivalenciáját és az ember kettős arcát. A nézőbe bátorságot szeretett volna önteni (saját állítása szerint), nehogy végleg kétségbeessen. Ezért látjuk a megdöbbenő babiloni zűrzavart, és szinte eláll a lélegzetünk, amikor az ördögi romlottság közepette két gyermeknek látomása lesz: megjelenik előttük a Madonna, és az emberek abban a pillanatban elkezdnek nyugtalankodni az ösztönös gondoktól, nehogy kettejüket a hatalmas pogány hullámok, amelyek az egész film alatt morajlottak, a többiekkel együtt a vízözönbe vessék. A nézővel is hasonló dolgok esnek meg, amikor az örülten ittas társaság a kora hajnali világosságban a várudvaron találkozik az öreg, majdnem zavarodott vár úrnőjével és a dekadens pappal, misére készen öltözött, amint zavartalanul, mint két maskara, mennek a várkápolnába. Az éjszakai orgiák a kora hajnali napfényben érnek véget az ostiai tengerparton, ahol a filmkamera kétségbeesetten pillant bele a hatalmas kimúlt hal rettenetes szemébe.

A két és fél órában leírhatatlan, valóságos anyag sorakozik fel előttünk – ellenben inkább erőtlén, szinte gyözködő protestálás hangzik el, mintsem átható megtisztulás történének. Fellini számára még nem érkezett el a katarzis és megbánás ideje. Ő maga e filmmel kapcsolatosan így nyilatkozott: „Eddig ér el a hatalmam. Ha pedig nagyobb meggyőzésre képes lennék, pártvezér, próféta vagy szent lennék, most talán csak egy egyszerű utcai énekessé sikeredtem.” Amikor Domenach barátommal a filmről beszéltem, elismerte, hogy a film a nézőközönségben a bűn autentikus érzetét kelti. Ezért tartja ezt a művet műalkotásnak, ami a mai kor emberébe reményt szeretne önteni.

Válogatta és fordította: Lukács Zsolt